

Learning as cultural practice. How children learn in a Mexican Mazahua community. A study on culture and learning

Mariëtte de Haan

Bespreking door Wim Wardekker

Hoe leren in z'n werk gaat en hoe het gestimuleerd en begeleid kan worden is een onderwerp dat van eminent belang is voor de pedagogiek en de onderwijswetenschap. Er zijn al heel wat theorieën aan gewijd. Veel van die theorieën hebben twee kenmerken gemeen: ze zijn individualistisch en universalistisch. Dat wil zeggen: ze zien leren als een proces dat zich afspeelt in het hoofd van een individuele lerende, eventueel als een activiteit van die persoon die zich richt op de 'leerstof', en dat proces of die activiteit verloopt in principe voor alle mensen op dezelfde manieren (wat niet uitsluit dat er verschillende *vormen* van leren kunnen zijn). Het is dan ook niet verwonderlijk dat 'leren' vooral het terrein is geworden van (leer)psychologen, terwijl pedagogen en didactici zich bezighouden met de vraag naar *wat* er geleerd moet worden en *hoe* dat leren geoptimaliseerd kan worden, gegeven de kennis die we hebben van hoe de leerprocessen in hun werk gaan.

Het socio-culturele paradigma, waarop Mariëtte de Haan zich in haar proefschrift nadrukkelijk baseert, stelt deze uitgangspunten ter discussie. Het bekijkt leren niet vanuit individuele activiteit, maar vanuit sociale arrangementen: het is een interactie tussen lerenden en meer competente anderen, ook als die anderen niet lijfelijk aanwezig zijn. De Haan begint haar boek dan ook met de uitspraak dat '[t]his study views learning not as located merely within individual cognitive processes, but rather as located in between individual and sociocultural processes' (p. 3). In zo'n opvatting zijn leerresultaten niet zonder meer te zien als 'prestatie' van het individu; ze komen voort uit de onderlinge afstemming van de in het proces betrokkenen, onder de condities die een culturele omgeving levert. Daarmee is dan tegelijkertijd het universalistisch karakter van leertheorieën ter discussie gesteld.

Maar volgens De Haan hebben ook leertheorieën binnen het socio-culturele paradigma nog een beperking: ze nemen een typisch Westerse sociale en historische conditie tot vanzelfsprekend uitgangspunt, namelijk dat leren plaatsvindt in de school. In een zeer helder geschreven eerste hoofdstuk laat ze zien dat bijna alle recente discussies over leren in feite gaan over 'schools leren'. En volgens haar analyse zijn de centrale concepten van de socioculturele leertheorie, zoals de bekende 'zone van de naaste ontwikkeling', dan ook helemaal niet zo universeel als ze zich voordoen. Vorm, proces, inhoud en resultaat van leren zijn allemaal veel meer gebonden aan culturele en sociale contexten dan die theorieën doen vermoeden, en dus zijn die theorieën zelf minder algemeen geldig dan ze pretenderen. In de Westerse cultuur echter is, niet alleen in de wetenschappelijke theorievorming, het schoolse leren prototypisch geworden voor alle leren.

Als dat zo is, dan moeten er in andere culturen vormen van leren te vinden zijn die door deze theorieën niet adequaat beschreven worden. De Haan is daarnaar op zoek gegaan in een gemeenschap waarin de school een veel geringere rol speelt dan bij ons: zij onderzoekt een dorp in Mexico waar de cultuur van de oorspronkelijke bewoners, de Mazahua, bewaard is gebleven. Er is wel een school in het dorp, maar de 'schoolse' manier van denken lijkt veel minder in het dagelijks leven te zijn doorgedrongen. Ouders leren hun kinderen bijvoorbeeld zaaien, timmeren en

(ver)kopen op een manier die het leren minder losmaakt van de dagelijkse activiteit dan op school gebeurt: ze laten kinderen toekijken, meedoen en zelfstandig opdrachten uitvoeren zonder dat er een expliciete 'leerfase' is. De Haan doet uitgebreid verslag van de verschillende manieren waarop ze zulke leerarrangementen heeft onderzocht: door gesprekken, observatie, en kleine experimentele onderzoekjes. Deze (kwalitatieve) verslagen zijn interessant, en De Haan heeft ze adequaat weten te structureren en van interpretaties voorzien.

Uit dit verslag blijkt hoe moeilijk het is je los te maken van de 'Westerse' denkwijze. De Haan vroeg in eerste instantie aan ouders hoe zij hun kinderen iets leren. Verbaasde reacties: ouders zien dit niet als een afzonderlijk onderdeel van hun activiteit, de kinderen moeten 'vanzelf' leren door toekijken en meedoen. Bij nader inzien echter blijken ze wel vaak hun activiteit (tijdelijk) zodanig in te richten dat rekening wordt gehouden met de relatieve incompetentie van de kinderen.

De Haan bespreekt dit soort arrangementen in termen van de omgang met twee dilemma's: de structurering van en de asymmetrie in leersituaties. Deze dilemma's beschouwt zij als min of meer 'universele' kenmerken van leerarrangementen, zodat hiermee de genoemde beperkingen van gangbare theorieën zouden kunnen worden omzeild. De belangrijkste conclusie is dan ook dat leertheorieën sensitiever moeten worden voor culturele verschillen, en dat deze en soortgelijke dilemma's een beter uitgangspunt vormen voor de constructie van leertheorieën.

Het onderzoek van De Haan laat zien dat het mogelijk is leerarrangementen te beschrijven in termen van deze twee dilemma's, maar het is er niet direct op gericht te onderzoeken of de conclusie houdbaar is. Bij alle waardering die ik heb voor het boek, zowel voor het theoretisch als voor het empirisch gedeelte, voel ik me toch wat ongemakkelijk bij deze conclusie. Het moge waar zijn dat de meeste leertheorieën betrekking hebben op leren in het formele onderwijs (en dat is inderdaad een tekort), maar ik ben er niet van overtuigd geraakt dat dit een kwestie is van onterechte universalisering van Westerse culturele arrangementen, zodat we naar andere culturen zouden moeten kijken om alternatieven te zien. Het verschil waar De Haan op doelt is niet direct een tegenstelling tussen culturen, maar een tegenstelling tussen enerzijds leren dat direct aan een praktische situatie gekoppeld is en daar z'n betekenis aan ontleent, en anderzijds leren in speciaal gearrangeerde situaties waarin leren en gebruikssituatie zijn ontkoppeld en leren dus in zekere zin een abstract karakter krijgt. Het is waar dat in de Westerse wereld het tweede type leren dominant is geworden, en dat ook ons denken over leren buiten de school (in de opvoeding bijvoorbeeld) door dat model wordt beïnvloed. Die dominantie heeft vermoedelijk te maken met de complexiteit van onze samenleving en het streven om zoveel mogelijk kinderen toegang te verlenen tot zoveel mogelijk sectoren ervan. In de Mazahua cultuur is er juist vanwege de geringere complexiteit meer plaats voor de 'spontane', direct aan de activiteit in kwestie gekoppelde leersituaties waarop De Haan haar aandacht gericht heeft: het leren meedoen in de landbouw en in de handel op de markt. Maar dat wil nog niet zeggen dat er in deze cultuur geen plaats zou zijn voor 'abstract' leren. Tekenend is hier dat ook de Mazahua de school zien als een middel om vooruit te komen in de wereld, een gegeven waaraan De Haan ten onrechte geen aandacht besteedt. Het wil ook niet zeggen dat er in de Westerse wereld, en zelfs in de Westerse school, geen plaats zou zijn voor meer direct aan activiteiten gekoppelde leersituaties. Die komen hier zelfs in twee vormen voor. In de eerste plaats in de opvoeding, en in die zin zou je kunnen zeggen dat De Haan de opvoeding heeft herontdekt. Al moet worden toegegeven dat er opvallend weinig theorievorming bestaat over hoe

leren binnen de (Westerse) opvoeding in z'n werk gaat. En in de tweede plaats in geplande vorm, binnen het onderwijs, bijvoorbeeld als dat wordt ingericht volgens ideeën ontleend aan John Dewey of aan de cultuurhistorische school (ontwikkelingsgericht onderwijs), of bij stages en andere vormen van duaal leren.

In haar theorievorming heeft De Haan derhalve ten onrechte de vorm van leren die direct gekoppeld is aan activiteiten gelijkgesteld aan buitenschools leren, en leren-op-school aan abstract en potentieel betekenisloos leren. Als gevolg daarvan richt haar aversie zich impliciet niet alleen tegen bepaalde *leertheorieën*, maar tegen de school als zodanig, en heeft zij de neiging om 'spontane' leersituaties te romantiseren. Daarmee bevindt zij zich in het gezelschap van andere antropologisch georiënteerde onderzoekers uit de socio-culturele hoek, zoals Jean Lave. Die houding miskent echter de pogingen vanuit diezelfde socio-culturele hoek om 'participerend leren' in de school terug te brengen. En het lijkt haar te verleiden om wat al te veel principes uit de leertheorieën die op schoolse basis zijn ontwikkeld, in de ban te doen. Zo ben ik er bijvoorbeeld niet van overtuigd geraakt dat de idee van een 'zone van naaste ontwikkeling' niet evenzeer bruikbaar zou zijn in de analyse van de situaties van participierend leren die De Haan in Mexico heeft geobserveerd.

De studie van De Haan kan, kortom, zeker leiden tot een precisering en herwaardering van onze theorievorming over leren, zowel in als buiten het onderwijs, al meen ik dat die precisering er wat anders uit zou moeten zien dan De Haan voorstelt. Vanwege die theoretische potentie, maar zeker ook vanwege het buitengewoon interessante onderzoeksverslag, is dit boek een aanrader.